

ПЛОЩИНА ТРАНСТЕОРЕТИЧНОГО ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНО-СИСТЕМНОГО КОНЦЕПТУ РЕОРГАНІЗАЦІЇ СМИСЛОВОЇ АРХІТЕКТОНІКИ СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Калищук Світлана Миколаївна¹

Кандидат психологічних наук, доцент, докторант кафедри психології особистості та соціальних практик Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ (Україна)

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-1749-7856>
Researcher ID: F-4321-2019

UDC: 159.9.019

АНОТАЦІЯ

В статті обґрунтовано перелік питань про механізми та умови динаміки смислової архітекtonіки свідомості особистості як тексту. Доведено зв'язок самоорганізації і реорганізації смислової архітекtonіки свідомості особистості з генеративною властивістю людини як складної системи до саморуку і самотрансформації. Висвітлено правомірність транстеоретичного екзистенціально-системного концепту. Знайдено відповіді на питання про склад, співвіднесеність змістових елементів, про модель їх організації і процесуальної дії компліментарності. На засадах інтегративної єдності, синергетичного та динамічного підходів побудована евристична модель транстеоретичного концепту, яка складається з екзистенціального аналізу, теорії динамічних систем, індивідуальної психології, психодрами, трансперсональної психології й окремих практичних розгалужень – системного моделювання, декодування досвіду, нейрологічних рівнів, холотропного дихання. Визначено п'ять планів дії концепту: системно-динамічний, онтологічний, генетичний, функціональний та змістовно-контекстний. Запропонована об'ємна трьох векторна координатна площина процесу реорганізації смислової архітекtonіки свідомості особистості. Наведено протокол надання допомоги клієнтам з панічними атаками, що містить послідовні кроки щодо завдань кожного з векторів та відповідні операційні засоби.

Ключові слова: транстеоретичний, екзистенціально-системний, смисл, реорганізація, співвіднесення, евристична модель, протокол дій, панічні атаки

Постановка проблеми. Смилова архітекtonіка свідомості являє собою конструкцію, яка тотожно «дійсній структурі особистості ... завжди гнучка, багатомірна, змінна та розвивальна» (Максименко, 2006: 12). Смилова структура характеризується «рекурренцією», розвитком власних значень як тексту за рахунок індукування варіативного інтерпретування відкритих раніше смислів (Мамардашвили & Пятигорський, 1997). Тому зміст смислової архітекtonіки та психічне моделювання людиною реального світу детермінується розумінням свідомістю власного «тексту». Процес розуміння виступає актом конструювання смислів окремої події через відношення до неї. Інтерпрета-

ція та породження смислу зумовлені дією розуміння себе щодо світу, щодо інших людей чи власного «Я». Текст як структурований смисловий зміст, що має певну тривалість та базується на відповідних станах, відрізняється стабільно-динамічним характером і потенційною властивістю до змін. А.Ю. Агафонов наголошує, що «збереження існування тексту свідомості можливо тільки в процесі його змінення» (Агафонов, 2003: 114). Це означає, що зміст свідомості як множинного тексту кожен окремий акт розуміння доповнюється або змінюється. «Область смислу являє собою відкриту множину, оскільки динаміка змін, що відбуваються в психічній сфері, є нічим іншим, як переструктуруванням

Address for correspondence, e-mail: editpsychas@gmail.com
Copyright: © Svitlana Kalishchuk

This is an Open Access journal, all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

смыслового простору, що вимагає утворення нових областей смислу, а, значить, і змін в складі колишніх областей» (Агафонов, 2000: 81). Смысл являє собою континуум станів та створює смысловое поле, яке організується зв'язками відповідного контексту. Крім того, смысл виступає відбиттям життєвих відносин, а переживання (значущі стани та емоції) виступають динамічною його компонентою. (Бассин, 1973). Практичний аспект положення про смыслову організацію свідомості породжує чималий перелік питань про механізми та умови динаміки смыслової архітекtonіки свідомості особистості як тексту, зокрема:

- про дію пізнавальних контурів як форм смислотворення та парціальних видів розуміння;
- про зміст та спрямованість впливу на характер зв'язків між смислами, що організують семіотику та семантику тексту;
- про засоби зміни мнемічних контекстів як актуалізацію зон смислів несвідомого, які оформлюють семантичну канву «рекурренції»;
- про реорганізацію смыслового поля як генези самоорганізації особистості, що забезпечує дію «збирання себе» і зміну зв'язків і відношень між елементами системи через розширення життєвого простору;
- про концептуальну модель реорганізації смыслової архітекtonіки свідомості особистості, яка описує взаємопов'язані поняття, якості керованих змінних та причино-наслідкові відносини між ними, містить закономірну логіку функціонування та алгоритм трансформаційної дії, ймовірні припущення щодо протікання реорганізаційних процесів та вірогідні обмеження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Перехід психологічної науки ХХІ століття від пояснювальної до функціональної парадигми спрямовує пізнавальний інтерес дослідників на вивчення динаміки, переходів, підвищення організаційного порядку, руху по «спіральному динамікам» (Гревз, 1970; Бек & Кован, 2010). Функціональна диспозиційна парадигма спрямована на вивчення життєвої активності як процесу, що самоорганізується. Д. Леонт'єв констатує: «Ключовими поняттями нового підходу стало поняття організації і автопоезу, які пояснюють самодетермінацію. Поняття організації нероздільно з поняттям систе-

ми та взаємозв'язків між елементами системи, які породжують взаємодію» (Леонт'єв, 2018: 98). Е. Морен визначає, що складна система – «це не просто організація ефективності й автоматичної точності функціонування. Це створення ретроактивної цілісності, яка наділена власними організаційними властивостями» (Морен, 2013: 238). Екзистенція являє собою «якість буття, яке безперервно виробляє себе і яке руйнує себе, як тільки відбувається неочікуваний збій у виробництві себе або регенерації» (Морен, 2013: 260). Згідно теорії «автопоеза» Ф. Варели свідомість взаємодіє з оточуючою середою через повторювальні взаємодії, кожна з яких запускає структурні зміни в системі (Varela, 1995). Автопоезна система переживає неперервні структурні зміни, одночасно зберігаючи свій патерн. Свідомість не тільки зумовлює структурні зміни, вона здібна характеризувати, які саме зовнішні сигнали ініціюють їх. Тому структурні зміни в свідомості – це акти пізнання, які не представлені незалежно від існуючого світу, а виступають процесом неперервного творення світу. В понятті автопоеза фіксується ряд ключових ідей: «автономія, породження смислу, тілесність, емерджентність та досвід» (Матурана & Варела, 2001: 397). Уявленням про механізм саморуху і самотрансформації, на думку Д. Леонт'єва, відповідають ідеї самовіднесення, рефлексивного самоусвідомлення, самодистанціювання, які виступають генезою та детермінацією свободи особистості (Леонт'єв, 2018). Запропонована автором концепція самотрансформаційної особистості базується на принципі постійного зростання складності внутрішньої організації як результату неперервної динамічної взаємодії з умовами свого існування. Ключовим проблемами виступають «відношення до невизначеності, самодетермінація та рефлексивні процеси і внутрішній діалог» (Леонт'єв, 2018: 103).

Можна констатувати, що самоорганізація і реорганізація смыслової архітекtonіки свідомості особистості зумовлюється генеративною властивістю людини як складної системи до саморуху і самотрансформації, якій властивий атрибут самовіднесення. Системно-еволюційні ідеї М. Чиксентміхайї відбивають закономірність динаміки особистості через розвиток властивості подолання складності (Чиксентміхайї, 2017).

Шлях людини – це збільшення складності, розвиток толерантності до невизначеності, розширення можливостей, укріплення сили і проявлення ефективності, а, крім того, прийняття викликів різноманітності, невизначеності, вибору та складності. С.Д. Максименко підкреслює: «Баланс усвідомлення провідних цінностей і смислів та неусвідомлених переживань-рухів – визначає продуктивність шляху людини (Максименко, 2006: 133).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Існуючий в сучасній психологічній практиці безмежний простір концептуальних схем роботи з клієнтами, які склалися в залежності від світоглядних переконань представників наукових шкіл, методологічних підходів та їх традицій, забезпечує в пояснювальній парадигмі знаходження унікального підходу, що відповідає запиту і ментальній можливості клієнта до зростання. Однак, численні моделі психологічної допомоги «не можуть бути прямо та безпосередньо використані, втілені в практику. Реальна особистість з її унікальним внутрішнім світом не може «вкладатися» в рамку існуючої в голові психолога окремої схеми корекції та впливу» (Максименко, 2006: 6). Протиріччя між логікою отримання психологічних знань та логікою надання психологічної допомоги, підкреслює автор, знімається за умови методології цілісного знання, яке повинно повно відтворювати логіку особистості, яку досліджують. Крім того, ідеї функціональної парадигми, а саме: еволюціонування, флуктації, біфуркації, однокрапкового, періодичного або хаотичного аттракторів, самоорганізації, автопоеза, екології дії, прийняття виклику складності, породження смислу, свободи та відповідальності тощо, вимагають створення «транстеоретичного» (Прохазка & Норкросс, 2007) концепту, який в своїй єдності забезпечуватиме зростання рушійних сил особистості та динаміки смислової архітектоники її свідомості. Об'єднувальною тезою такого синергетичного концепту виступає, на наш погляд, ключова екзистенція життя як простору для переживання свободи та відповідальності особистості (Маруа, 1987).

Мета статті – висвітлити площину транстеоретичного екзистенціально-системного підходу реорганізації смислової архітектоники свідомості, який передба-

чає не тільки розширення горизонту бачення особистості себе та світу, як дослідження, визначення і прийняття власних експертних зон, а й пошук і встановлення смислових взаємозв'язків між елементами системи завдяки розвитку об'ємності та багатомірності психологічного бачення себе і світу.

Наукове обґрунтування методології проведеного дослідження. Процедура теоретико-методологічного дослідження забезпечує досягнення змістового і структурно-організаційного результату аналізу загального тла екзистенціально-системного курсу реорганізації смислової архітектоники свідомості особистості та складається із синергетичного методу – аналізу взаємодії та узгодженості парадигмальних основ при створенні нового концепту, методу моделювання – визначення засад побудови моделі єдиної площини підходу та методу реконструювання – окреслення координатного простору як єдиного методологічного поля опису багатоманітності та різноманітності понять, які використовуються у вихідних дослідницьких підходах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Психологічна наука ХХ століття виступала системою різних дослідницьких шкіл та наукових теорій, що змагалися між собою і являла собою світ концепцій і авторів, що створили цей світ. За образним висловлюванням М. Г. Ярошевського, «ланцюжок ідей шикувався в ланцюжок імен» (Ярошевский, 1981: 21). Психологічні напрями, що стояли за їх авторами, взаємовиключали один одного, а тому моноідеологія породжувала непроникні перегородки, розмежування і сепарацію. Разом з тим, ефективні результати психологічної практики різних психологічних шкіл свідчать про їх конвергенцію, про схожі уніфіковані риси, які й приводять до терапевтичного успіху, незалежно від використаних психотерапевтичних методів (Прохазка & Норкросс, 2007). Але аналізуючи 16-ть провідних систем психотерапії Дж. Прохазка та Дж. Норкросс приходять до висновку, що «жодна система психотерапії і жодна теорія не є достатньо повною, щоб відповідати складності пацієнта» (Прохазка & Норкросс, 2007: 233). Автори підкреслюють, що психотерапевтична інтеграція необхідна та зумовлена бажанням нівелювати відстані та межі окремих шкіл, а інтегративний рух відрізняється відкритою творчістю й транстеоретичним діалогом і спрямований

на підвищення ефективності психологічної допомоги. Актуальність транстеоретичного концепту, на наш погляд, зумовлена низкою факторів, а саме:

- ⇒ зростанням популярності короткочасної допомоги;
- ⇒ широким розповсюдженням різних методів і надаючи цим можливість психологам-консультантам «експериментувати» з ними;
- ⇒ обмеженням «спеціалізації» окремих підходів у вирішенні певних запитів (наприклад, непродуктивність терапії панічних атак виключно засобами когнітивно-поведінкового підходу);
- ⇒ врахуванням трансцендентної феноменологічної складової життя людини;
- ⇒ прийняттям еволюційного фокусу і постулату розвитку особистості продовж всього життя;
- ⇒ численністю етіологічних факторів, що детермінують рівні складності досвіду особистості.

Транстеоретичність розглядається нами в аспекті компліментарності та нового складу (змісту) як «множини, набору елементів або частин, які створюють цілісність» (Ганзен, 1974:35). Інтегративний концепт базується на засаді конвергенції як сходження різноспрямованих парадигмальних підходів з метою створення дійового конструкту допомоги та здійснення змін. Постулат правомірності транстеоретичного екзистенціально-системного концепту базується на інтегративній дії нової цілісності, яка має обґрунтовані відповіді на парціальні питання про її склад, співвіднесеність змістових елементів, правила їх взаємодії та форми взаємовпливу, про модель їх організації (об'ємну чи площинну, лінійну чи ієрархічну), про ступінь участі та затребуваності при вирішенні запитів й опрацюванні рівнів, стадій і процесуальної дії реорганізації смислової архітектоники свідомості особистості.

Ми виходимо з ключового припущення, що все різноманіття запитів клієнтів міститься в просторі їх екзистенціальної дійсності, з фрагментом якої вони себе співвідносять і який значуще на них впливає. Екзистенціальна дійсність є життєво визначальною та життєво формуючою, а тому життя людини зумовлюється її «співвіднесенням зі світом», яке можна розглядати в семи різних ракурсах:

«Я є»;

«це є Я»;

«це Мої переживання»;

«це Я роблю»;

«це Моє життя зараз»;

«це Мій досвід»;

«це Мої уявлення про майбутнє».

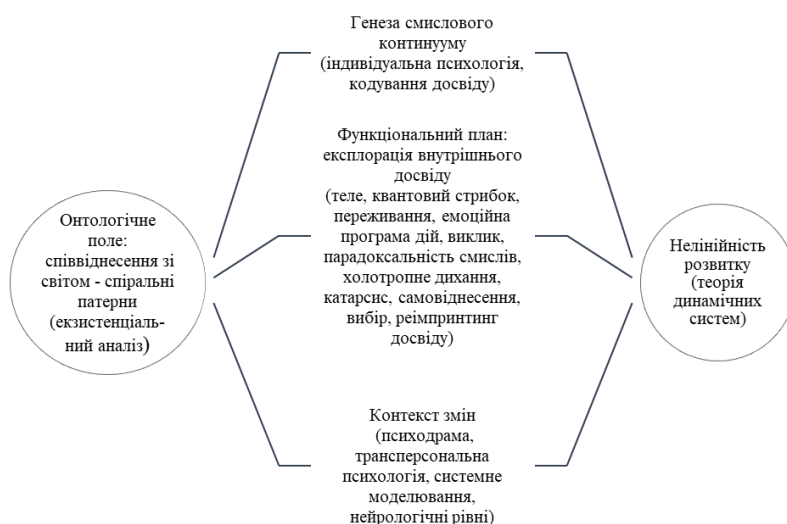
Сам процес «співвіднесення зі світом» є актом і результатом або власного феноменологічного сприйняття людини, або, за умови звертання за допомогою, спрямованої психологічної дії. Кінцевим наслідком співвіднесення виступає знаходження (виявлення) того смислу, який зумовлює на даний момент якість та зміст екзистенції людини і викликає самодетермінацію, рефлексивні процеси, внутрішній діалог та динаміку в архітектоніці її смислів. Виділені ракурси «співвіднесення зі світом», з одного боку, розкривають всю множину проявів «викликів» жити. Виклики різноманітності, невизначеності, вибору та складності являють собою прояв тенденції до підвищення напруги, процесу самовіднесення і активного переборення «опору середовища». Прийняття життєвих викликів виступає спонтанною, визначально притаманною активністю, що посилює індивіда, робить його експансивним і, одночасно, спрямовує на ускладнення і розвиток (Максименко, 2006). З іншого боку, ракурси «співвіднесення зі світом» дозволяють окреслити психологічну систему теоретичних і практичних підходів, що забезпечують процес смислової динаміки свідомості особистості, яка з максимальною свободою здійснює «виконання» та проживання свого життя з автентичними установками і відповідальністю щодо власної екзистенції та світу.

Елементами, що складають площину та оформлюють зміст і функціональні межі транстеоретичного екзистенціально-системного концепту, цілеспрямованого на реорганізацію смислової архітектоники свідомості особистості виступають: теорія динамічних систем, екзистенціальний аналіз, психодрама, індивідуальна та трансперсональна психологія й окремі практичні розгалуження – системне моделювання, нейрологічні рівні аналізу життєвої ситуації, кодування й реімпринтинг досвіду, холотропне дихання. Логіка вибору означених елементів концепту задавалась теоретичними (відносно змісту) і практичними (відносно засобів) можливостями кожного з них внести унікальний і незамінний вклад в

аналіз ракурсів «співвіднесенням» клієнта зі світом. Елементи концепту є взаємопов'язаними на метатеоретичній засаді багатопланового і, разом з тим, максимально необхідного та мінімально достатнього об'єднання. Взаємозв'язки між елементами концепту та планами його дії по забезпеченню реорганізації смислової архітекtonіки свідомості, а саме: динамічним, онтологічним, генетичним, функціональним та контекстним відображено на Рис. 1.

Евристична модель транстеоретичного екзистенціально-системного концепту побудована з урахуванням конвергентного підходу до інтегрування його елементів та відрізняється таким відмінними рисами.

системи. Так забезпечується перехід на новий рівень функціонування системи особистості з новим аттрактором, що зумовлює більш перспективніше тяжіння системи до стабілізації. Навіть найпростіша модель в теорії динамічних систем має властивість амбівалентної дії вихідного (попереднього) стану на результативний стан, а саме: його стимуляцію і подавлення. За рахунок цього виникає нелінійний двоєдино спрямований вплив. За умови відсутності зовнішніх змушуючих впливів, фінальною стійкою крапкою стабілізації системи виступає досягнення індивідом найбільш прийнятного емоційного рівня (Митина, 2013). Ключові властивості систем детермінують та забезпечують можливість

Рис. 1. Площина транстеоретичного екзистенціально-системного концепту реорганізації смислової архітекtonіки свідомості особистості

По-перше, інтегративна єдність концепту забезпечується коло-центричним конструктором теорії динамічних систем, а саме: ідеєю нелінійності розвитку складних систем, до яких належить і людина. Рух системи до нарощування її складності зумовлюється розпадом первинних об'єднувальних локалізованих процесів, які забезпечували підтримання вихідної структури за певними законами попереднього еволюційного цілого. Можливість створювати вільні зв'язки в системі проявляє одночасно і ресурс для реорганізації смислової архітекtonіки, і середовище для реалізації цього ресурсу. Завершення та зміна зв'язків зменшує шанс повернутися до первісної звичної та захисної форми стабільності

процесу реорганізації смислової архітекtonіки свідомості, а саме:

поводження системи залежить від того, якими емоційними зв'язками поєднані між собою її елементи (наприклад, члени родини; грані життєвого сприйняття; здоров'я та симптоми; ставлення до минулого, майбутнього та сьогодення тощо);

динамічна складність системи означає існування потенційно великої кількості зв'язків між її елементами в силу того, що кожен елемент може перебувати в декількох різноманітних станах (наприклад, світ розуміється як безмірне джерело і, одночасно, як неідеальний та дратуючий);

кожен елемент системи може впливати на систему в цілому (наприклад, зміна переконань щодо впливу на інших людей);

емерджентні властивості виникають в плінні функціонування самої системи (наприклад, панічні атаки, як прояв на тлі звичного життя помилкового аттрактору – «мені необхідна допомога близької людини», «я самотня», «я не приймаю себе і світ» тощо);

при зміні одного елемента системи завжди виникають побічні ефекти (наприклад, система прагне до гомеостазу та протидіє змінам одного з елементів);

системи опираються змінам, в силу тісного взаємозв'язку між їх елементами, але існує «принцип важеля», згідно якому самий невеликий вплив може стати причиною значних змін («важелем» часто виступає симптом, криза, втрата, конфлікт, стрес, фрустрація, травма тощо);

зв'язки між елементами системи формують контури зворотного зв'язку, який може бути підсилюючим, що приводить до експоненціального зростання та урівноважуючим, що протидіє змінам системи. Тому ефект змін потребує часу, в силу того, що система має схильність вертати частину вихідної інформації на вхід, зумовлюючи петлю зворотного зв'язку (наприклад, спіральні патерни повернення до первісного аттрактору);

система завжди має мету – прагне до бажаного стану, який надасть системі рівновагу (наприклад, зникнення симптому, прийняття невизначеності світу, прийняття «об'єктивності» викликів життя, відкриття смислу тощо).

Таким чином, ключем до зростання системи виступає знаходження меж системи та якісної характеристики аттракторів – її крапок тяжіння до найбільш прийнятних емоційних станів, які створюють смислове поле, організоване відповідно до відбиття життєвих відносин і переживання певного контексту. Ідея нелінійності розвитку конкретизується в поняттях: «багатоваріативності», «альтернативності вибору», «еволюції», «малих впливів», «накоплення флуктацій», «біфуркації», «фазових та самомимовільних переходів», «аттракторів».

По-друге, синергетичний зв'язок елементів транстеоретичного екзистенціально-системного концепту

визначається планом мікроструктури. Внутрішня взаємодія елементів концепту охоплює п'ять ракурсів дії концепту, а саме: системно-детермінований, онтологічний, генетичний, функціональний та змістовно-контекстний. Площина транстеоретичного концепту висвічує взаємодоповнення між його елементами (вихідними парадигмами), але, в той же час, зберігає їх концептуальні розбіжності та унікальну теоретичну і прагматичну цінність в загальній психотерапевтичній і психолого-консультативній системі психології. Приймаючи процеси та зміст змін по реорганізації смислової архітекtonіки за головний вектор інтегративної координатної площини транстеоретичного екзистенціально-системного концепту, нами виділено засоби й їх комбінації на етапах попередніх змін, спіральних патернів та результативного експоненціального зростання системи.

Онтологічне тло окреслює індивіда на всіх рівнях особистісного функціонування: на інтраперсональному рівні («тривога», «самоповага», «відповідальність»); на інтерперсональному рівні («комунікація», «ворожість», «контроль»); на рівні відношення із суспільством («приспосовування» або «транцендентність», «імпульсивний контроль»); на рівні пошуку автентичності (прагнення вийти за межі конфлікту до самореалізації – «смісл життя», «ідеальний індивід»). Екзистенція людини як діалогічна взаємодія зі світом здійснюється в чотирьох мотиваційних спрямуваннях: «екзистенція зі світом», «екзистенція із цінностями та життям», зі самістю і «Я» та зі «сміслом і майбутнім». «Бажаним» фінальним станом виступає інтенційне самотворення через розуміння неоднозначності світу і його відкритості до різних інтерпретацій та смислотворення. Таким чином, екзистенціальна життєва альтернатива спрямовує на автентичність з природою, з іншими та із собою, спираючись на інтенціальність, як засаду створення смислу і основи особистісної ідентичності (Лэнгле, 2011).

Питання психологічного коріння та процесу утворення смислової архітекtonіки свідомості визначає пошук генези «імпринтингу досвіду», «кристалізованого патерну», сформованого «стилю та девізу життя», існуючої «схеми апперцепції». Відповіді на ці питання знаходяться в понятійному та методичному апараті індивідуальної психології та практиці коду-

вання і декодування імпринтингу досвіду, зокрема, народження (Adler, 1932; Каліщук, 2020).

Змістовно-контекстний план розкривається методами психодрами, трансперсональної психології, системного моделювання та аналізом нейрологічних рівнів екзистенції людини, до ключових з яких віднесено: «оточення», «поведінку», «здібності», «переконання», «цінності», «ідентичність», «смысл» (Холмс & Карп, 2000; Уилбер, 2009; Гроф, 2008; Каліщук, 2018; Дилтс & Гиллиген, 2012). Психодраматичний підхід дозволяє пізнати суб'єктивну реальність, задати її в діях речей світу й розглянути феноменологічну систему особистості у повній картині її світосприйняття та саморозуміння (Холмс & Карп, 2000). Психодрама збагатила екзистенційно-системний концепт поняттям «теле», дією «допоміжного Я», «інсайту», «спонтанністю», «катарсисом», процедурою «пошарової» експресії й емоційної реанімації та безмежністю контекстів, які розглядаються. Цим надається можливість охопити весь діапазон екзистенцій людини: ставлення до світу, до життя, до себе, до власного смислотворення. Трансперсональна психологія надає приклад моделювання всеосяжної карти контурів свідомості та картографії несвідомого (Уилбер, 2009; Гроф, 2008). Операційна система К. Уілбера складається з станів свідомості, які мають певний рівень організації або складності, лінії розвитку і множинні здатності. Категоріями їх опису є «я» – як інтенційний рівень, що складається з відчуттів, сприйняття, спонукань, емоцій, символів, концепцій, правил та логіки; «ми» – як колективна культура та світогляд; «вони» – як соціальна система та оточуюча середина, «воно» – як поведінковий рівень організму, який керується мозком та поняття: «красота», «істина», «добро». Інтегративна карта містить сектори, рівні, стани, які не є ступенями розвитку, а являють собою рухливі і текучі хвилі саморозгортання, що дозволяє констатувати про її здатність до еволюціонування в кожній окремій крапці координатної площини системи. Вагомий елемент, системне моделювання являє собою практичний, операційно структурований інтегративний метод змін, що здійснюються в процесі усвідомлення, прийняття і проживання багатоваріативності життєвої реальності з метою досягнення стану «Я є», стану найбільш повного та автентичного

особистісного проявлення (Каліщук, 2018). Системне моделювання є практичним засобом схематичної побудови та аналізу безлічі людських систем. Метод дозволяє оперативним, в короткочасному форматі не тільки діагностувати і збагнути глибинну суть при «переживанні-проживанні» тієї системи, яка потребувала у клієнта змін, але й пізнати і «перепрожити» стан парадоксальності в процесі зустрічі з собою і завдяки цьому усвідомити, відкрити новий смысл, створити новий діючий аттрактор системи, і перейти на новий рівень організації порядку власного життя. Як результат, досягається стан «Я є» у повній відповідності до «свідомості зі світом» як «екологічного ладу» та безмежності сприймання світу, себе і своїх можливостей у світі, коли зовні нічого не змінюється, але, разом з тим, все стає іншим в силу зміни різних ракурсів «Я»: часових, просторових, смислових, ціннісних тощо. Базові поняття системного моделювання («система», «прямий та зворотний смысл», «парадоксальний смысл», «об'єкт», «відношення», «зв'язок», «означуване», «означаюче», «контекст», «простір», «час», «свідомість», «призначення», «супер-позиція», «конфлікт цінностей», «конфлікт дій», «симетрія», «полярність») дозволяють розгорнути дослідницьке та психокорекційне поле клієнта, коректно проявити в побудованій системі визначених (або невизначених) об'єктів найбільш значущі зв'язки, їх відношення, знайти місце інтервенції та перевірити модальність і силу здійснених змін.

До функціональних процесуальних дій віднесено засоби експлорації внутрішнього досвіду, а саме: «теле», «квантовий стрибок»; «самопереоцінка переживань»; «емоційна зумовленість програм дій»; «прийняття викликів складності, невизначеності, різноманітності та вибору»; «парадоксальність смислів»; «холотропне дихання»; «катарсис»; «самовіднесення»; «реімпринтинг досвіду», «смысл», «досвід зустрічі з автентичним собою», «системне моделювання понять, переживань, ситуацій».

По-третє, динамічні процеси реорганізації смислової архітектури свідомості зумовлюються інтегративною дією генетичного, системного та контекстного планів екзистенційно-системного концепту, які об'ємно оформлюють та змістовно наповнюють онтологіч-

не поле розгляду екзистенціальної дійсності людини, розкриваючи ключові категорії, а саме: «співвіднесення» та «діалогічний обмін між Я і світом», «інтенціальність», «досвід зустрічі із собою, світом і зі світом інших людей», «еволюціонування». Вивчення поведінки динамічної складної системи, якою є людина, передбачає, за умови врахування залежних та незалежних змінних та вихідних умов, операціоналізацію даних, що прогнозують на тривалий проміжок часу множину дискретних фінальних станів системи. Тому багатоплановість концепту дозволяє розглядати динамічні процеси з боку екзистенції, як можливості «самотворення», «автентичності», «смислу», «внутрішньої рівноваги», «свободи», «відповідальності», «трансцендентності» та з боку вибору, як часткової функції альтернативних реакцій, зв'язку, багатоваріативності, альтернативності шляхів еволюції, випадкових малих впливів, нестабільності, флуктацій, біфуркацій як розгалуження шляхів еволюції, аттракторів.

Таким чином, транстеоретичний екзистенціально-системний концепт передбачає побудову певної моделі та системи координат, в межах якої оформлюються умови та прийоми реорганізації смислової архітекtonіки свідомості особистості. Загальними його характеристиками виступають: багатоплановість, конвергенція, уніфікація часток, створення нового об'єднання, спрямованість на смислотворення. Означені складові проявляють фундаментальне різноманіття але, одночасно, і суттєву єдність екзистенціально-системного концепту впливати на процес динаміки смислів особистості, зокрема, на процес інтенціонального створення смислу і основи власної ідентичності та на придбання певної життєвої позиції як джерела смислу в життєвій ситуації. Запропоновані Дж. Прохазка та Дж. Норкроссом три параметра змін, а саме: рівень змін, процес змін та стадії змін (Прохазка & Норкросс, 2007), дають можливість побудувати об'ємну трьох векторну координатну площину процесу реорганізації смислової архітекtonіки свідомості особистості та визначити межі транстеоретичного екзистенціально-системного конструкту:

Вісь рівня змін містить запити, а саме: ситуаційні, в тому числі, симптоматичні; дезадаптивні; інтегрально-персональні; сімейні; інтраперсональні та їх взаємо-

переходи і взаємозв'язки.

Вісь процесу змін складається з дій, спрямованих на зміну емоцій, мислення, поведінки та відношень. Такими діями виступають: розширення горизонту усвідомлення; катарсис; самоусвідомлення; самодистанціювання; саморух і самотрансформація; самовіднесення; прийняття викликів різноманітності, невизначеності, вибору та складності. Техніками, що сприяють реорганізації смислів через дії зростання усвідомлення, катарсису та вибору, виступають: пряме та зворотне відкриття смислів, парадоксальність – інверсія смислу, зворотній зв'язок, просвіта, переформулювання девізу життя, корекція емоційного переживання, драматичне полегшення переживання, самовивільнення, холотропне дихання, реімпринтинг досвіду тощо.

Вісь стадій змін включає до себе попереднє обдумування, ситуативне обдумування, підготовку, дію, спіральний патерн повернення до попереднього обдумування, збереження, рішення (Прохазка & Норкросс, 2007).

Наочним зразком реорганізації смислової архітекtonіки свідомості в рамках екзистенціально-системного концепту слугує, наприклад, трьох векторна координатна площина психологічної допомоги клієнтам з панічними атаками. Протокол психологічної дії надання допомоги містить послідовні кроки щодо завдань кожного з векторів та відповідні операційні засоби:

Вектор рівня змін полягає у формулюванні запиту клієнтів, який при панічних атаках може маскуватися у запитах: «депресія», «фобії», «тривога», «психосоматичний розлад», «невпевненість», «страх смерті», «безсоння», «відмова від не ефективного фармакологічного лікування» тощо. Засоби: прояснення соматичного та психічного вимірів прояву замаскованого дискомфорту на нейрологічних рівнях «оточення» та «поведінка».

Вектор процесу змін містить ключові дії та відповідні етапи вектору стадії змін:

окреслення дослідницького простору та визначення прийомів доступу до внутрішнього світу клієнта. Засоби: знаходження причини утворення панічного розладу та виключення або підтвердження переживання зміненого стану у її генезі; формулювання девізу

життя; прийняття виклику складності та невизначеності. Стадія змін – попереднє обдумування клієнтом отриманої інформації;

аналіз дійсної основи панічних розладів у кожному конкретному випадку і знаходження місця інтервенції. Засоби: системне моделювання базових відношень і переважних переживань; відкриття прямого, зворотного і парадоксального смислу; визначення базової для панічного розладу емоції (страх, провина, образ, жалість, відраза); знаходження ключового елемента, зв'язок з яким підтримується помилковим, як правило, однокрапковим аттрактором; перевірка причин стабілізації системи з помилковим аттрактором; робота з агорафобічним виміром. Стадія змін – ситуативне обдумування клієнтом інформації;

вироблення усвідомленої реакції клієнта на дійсну основу панічних розладів. Засоби: дії самовіднесення та самодетермінації щодо елементів системи; відкриття парадоксального смислу щодо пережитого гострого неблагополуччя при панічних розладах та їх парадоксально позитивної ролі у еволюціонуванні особистості. Стадія змін – обдумування клієнтом інформації, підготовка клієнта до нового досвіду;

вироблення та спрямування траєкторії необхідних особистісних змін. Засоби: побудова та усвідомлення клієнтом власної ментальної моделі, яка зумовлює структуру елементів його системи та виступає крапкою на певному життєвому етапі і, одночасно, важелем особистісної трансформації; переформулювання девізу життя; корекція емоційного переживання та визначення емоційних програм дій; драматичне полегшення переживання; самовивільнення; холотропне дихання за умови альтернативної (на тлі змінених станів) генези панічних атак та домінуючої емоції відрази; реімпринтинг досвіду. Стадія змін – підготовка клієнта до нового досвіду;

моделювання нової ментальної системи клієнта, що дає змогу визначити її емерджентні властивості, об'єкти, які складають її структуру та виявити аттрактори, що надають динаміку змінам. Засоби: робота з інтерпсихічним виміром; самодистанціювання; самотрух і самотрансформація; самовіднесення; прийняття викликів різноманітності, невизначеності, вибору та складності. Стадія змін – дієвість клієнта;

зміна за допомогою дестабілізації колишнього сталого стану (вихідного аттрактору) та складання нового стійкого стану (нового аттрактору). Засоби: катарсис; холотропне дихання; парадоксальні смисли; самовіднесення; розширення горизонту усвідомлення; нейрологічні рівні «переконання», «цінності», «ідентичність», «смысл»; реімпринтинг досвіду. Стадія змін – спіральний патерн, дієвість клієнта;

знаходження форми підсилюючого зворотного зв'язку ментальної моделі клієнта та умов експонентного зростання його особистості. Засоби: прийняття викликів; системне моделювання свободи та відповідальності; придбання нової життєвої позиції. Стадія змін – збереження клієнтом змін.

Таким чином, при роботі з панічними розладами, екзистенціально-системний концепт забезпечує усвідомлення клієнтом причин та умов власної екзистенціальної недостатності, яка посилюється енергією кризи і виступає тлом розуміння відсутності згоди з власними діями і буттям. Тригер у кожному конкретному випадку полягає у знаходженні персональної унікальної причини панічних розладів. Одночасно, панічні атаки осмислюються клієнтом як необхідний процес динаміки і специфічної, виснажливої умови зростання. Екзистенціально-системний концепт забезпечує напруження клієнтом досвіду співвіднесення зі світом і зібрання заново на новій zasadі власного функціонування та перехід на вищий рівень екзистенціального порядку із самовизволенням від інтроєктних переконань, з відкриттям смислів і набуттям досвіду зустрічі з автентичним собою та формуванням діалогічного обміну між Я та світом.

Висновки. Транстеоретичний екзистенціально-системний концепт являє собою інтегровану площину онтологічного, системного, генетичного, контекстного та функціонального планів дослідження та реорганізації складної системи, якою виступає смислова архітектоніка свідомості особистості. Така інтеграція є не абсолютною і незміною сумою первісно незалежних, роздільних підходів, а виступає об'єднаною структурою, що має свій власний динамічний рух, заданий умовними векторами цілеспрямованості, ефективності та екологічності консультативної дії по реорганізації смислової архітектоніки особистості. Евристична модель тран-

стеоретичного концепту складається з екзистенціального аналізу, теорії динамічних систем, індивідуальної психології, трансперсональної психології, психодрами, системного моделювання, декодування досвіду, нейрологічних рівнів, холотропного дихання та побудована на засадах інтегративної єдності, синергетичного та динамічного підходів. Екзистенціально-системний концепт в силу транстеоретичних засад та завдання інтегрувати минулий досвід з безмежною власною інтенціальністю, в силу інтрапсихічного фокусу трансформаційної роботи та предметної спрямованості, може розглядатися як ефективна площина творчої зміни «кристалізованих» патернів, відкриття нових векторів життєвих змін, самореорганізації та еволюціонування. Подальший дослідницький інтерес полягає у визначенні гіпотетичного механізму трансформаційної дії екзистенціально-системної моделі та побудові класифікації реорганізаційних методів.

References :

- Agafonov, A.Yu. (2000). *Chelovek kak smyslovaya model mira. Prolegomeny k psihologicheskoy teorii smysla [Man as a semantic model of the world. Prolegomenes to the psychological theory of meaning]*. Samara: BAHRAH – M [in Russian].
- Agafonov, A.Yu. (2003). *Osnovy smyslovoy teorii soznaniya [Fundamentals of the semantic theory of consciousness]*. Sankt-Peterburg: Rech [in Russian].
- Bassin, F.V. (1973) K razvitiyu problemy znacheniya i smysla [To the development of the problem of meaning and meaning.]. *Voprosy psihologii – Psychology Issues*, 6, 13-23 [in Russian].
- Bek, D., & Kovan, K. (2010). *Spiralnaya dinamika. Upravlyaya cennostyami, liderstvom i izmeneniyami v XXI veke [Spiral dynamics. Managing values, leadership and change in the 21st century]*. Moskva: Otkrytyj Mir, BestBusinessBooks [in Russian].
- Janzen, V.A. (1974). *Vospriyatie celostnykh obektov [Perception of holistic objects]*. Leningrad [in Russian].
- Grof, S. (2008) *Puteshestvie v poiskah sebya [Searching for yourself]*. Moskva: AST [in Russian].
- Dilts, R., & Gilligen, S. (2012). *Puteshestvie Geroya. Put otkrytiya sebya [Hero's Journey. The way of discovering yourself]*. Moskva: Psihoterapiya [in Russian].
- Kalischuk, S.M. (2018) Sistemne modelyuvannya yak integrativniy metod osobistisnih zmin y usvidomlennya bagato-variativnosti zhittevoyi realnosti [System modeling as an integrative method of personal change and awareness of the multi-variability of life reality]. Aktualni problemi psihologiyi: Zbirnik naukovih prats Institutu psihologiyi imeni G. S. Kostyuka: Psihologiya navchannya. Genetichna psihologiya. Medichna psihologiya – Actual Problems of Psychology: Collection of Scientific Papers of the GS Kostyuk Institute of Psychology: Psychology of Education. Genetic psychology. Medical psychology, X, 31, 55-64. Kiyiv [in Ukrainian].
- Kalishuk, S.M. (2020). Sub'yektivna model realnosti: pershodzherela pobudovi [The reality model is sub-active: persuaded]. *Problemi suchasnoyi psihologiyi: Zbirnik naukovih prac Kam'yanec-Podilskogo nacionalnogo universitetu imeni Ivana Ogiyenko, Institutu psihologiyi imeni G.S. Kostyuka NAPN Ukrayini – Problems of Modern Psychology: Collection of Scientific Papers of Kamianets-Podilsky National University named after Ivan Ogienko, GS Psychological Institute. Kostyuk NAPN of Ukraine*, 47, 93-118, DOI: 10.32626/2227-6246.2020-47.93-117 [in Ukrainian].
- Leontev, D.A. (2018). Sinergetika i lichnost: k neravnovesnoj personologii [Synergetics and personality: towards nonequilibrium personology]. *Metodologiya i istoriya psihologii – Methodology and history of psychology*, 3, 96–104. Moskva [in Russian].
- Lengle, A. (2011). *Emocii i ekzistenciya [Emotion and Existence]*. Harkov: Gumanitarnyj centr [in Ukrainian].
- Mamardashvili, M.K., & Pyatigorskij, A.M. (1997). *Simvol i soznanie: metafizicheskie rassuzhdeniya o soznanii, simvolike i yazyke [Symbol and Consciousness: Metaphysical Discourse on Consciousness, Symbolism, and Language]*. Moskva: Shkola «Yazyki russkoj kultury» Retrieved from [https:// www.gtmarket.ru/laboratory/basis/3193](https://www.gtmarket.ru/laboratory/basis/3193)[in Russian].
- Maksimenko, S.D. (2006). *Genesis sushestvovaniya lichnosti [The genesis of the existence of personality]*. Kiev: KMM [in Ukrainian].
- Marua, M., & Frolov, I. (1987). Hrupkost zhizni [The fragility of life]. *Novoe vremya – New time*, 50, 39–41 [in Russian].
- Maturana, U.R., & Varela, F.H. (2001). *Drevo poznaniya [Tree of knowledge]*. Moskva: Progress-tradiciya [in Russian].
- Mitina, O.V. (2013). Ispolzovanie modeli logisticheskogo uravneniya dlya izucheniya dinamicheskikh processov v psihologii i naukah o zhizni [Using the model of the logistic equation to study dynamic processes in psychology and life sciences]. *Modelirovanie i analiz dannyh – Data modeling and analysis*, 1, 61–77 [in Russian].
- Moren, E. (2013). *Metod: Priroda prirody [Method: Nature of nature]*. Moskva: Kanon+ [in Russian].
- Prohazka, Dzh., & Norkross, Dzh. (2007). *Sistemy psihoterapii. Dlya konsultantov, psihoterapevtov i psihologov [Psychotherapy systems. For consultants, psychotherapists and psychologists]*. Sankt-Peterburg: Prajm- EVROZNAK [in Russian].

- Uilber, K. (2009). *Integralnoe videnie. Kratkoe vvedenie v revolyucionnyj integralnyj podhod k zhizni, Bogu, vselennoj i vsemu ostalnomu* [Integral Vision. A brief introduction to the revolutionary integrated approach to life, God, the universe and everything else]. Moskva: Otkrytyj Mir [in Russian].
- Holms, P., & Karp, M. (2000). *Psichodrama: vdohnovenie i tehnika* [Psychodrama: inspiration and technique]. Moskva: Klass [in Russian].
- Chiksentsmihaji, M. (2017). *Evolyuciya lichnosti* [Personality evolution]. Moskva: Alpina non-fikshn [in Russian].
- Yaroshevskij, M.G. (1981). *Sechenov i mirovaya psihologicheskaya mysl* [Sechenov and world psychological thought]. Moskva: Nauka [in Russian].
- Graves, C.W. (1970). Levels of Existence: An Open System Theory of Values. *The Journal of Humanistic Psychology*. Fall 1970. Vol. 10. N. 2. pp. 131–154.
- Adler, A. (1932). *What life should mean to you*. London: George Allen & Unwin Ltd.
- Varela, F. (1955). Resonant Cell Ensembles. *Biological Research*. P. 81–95.

Svitlana Kalishchuk

PhD in Psychology, Assistant Professor, Doctoral Student of the Psychology of Personality and Social Practices Department, Institute of Human Sciences of Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv (Ukraine)

THE PLANE OF THE TRANS-THEORETIC EXISTENTIAL-SYSTEMIC CONCEPT OF REORGANIZATION OF THE SEMANTIC ARCHITECTONICS OF AN INDIVIDUAL'S CONSCIOUSNESS

ABSTRACT

The article substantiates a list of questions about the mechanisms and conditions of the dynamics of semantic architectonics of an individual's consciousness as a text. The link between self-organization and reorganization of the semantic architectonics of an individual's consciousness and the generative property of personality as a complex system to self-movement and self-transformation, characterized by self-attribution, is proved. The postulated trans-theoretic existential-systemic concept is validated. We examined the concept composition, substantive elements, the rules of their interactions and mutual influence, the model of their organization, their participation and relevance at request solving and processing of levels, stages and procedural actions reorganizing the semantic architectonics of an individual's consciousness. The procedure of theoretical-

methodological research consisted of the following methods: the synergistic method to analyze interaction and consistency of paradigm bases when creating a new concept; the modeling method to determine the foundations of a built model; and the reconstruction method to determine a coordinate space as a unified methodological background for describing the diversity and heterogeneity of concepts used in the initial research approaches. The heuristic model of the trans-theoretic concept was constructed, which consisted of existential analysis, the theory of dynamical systems, individual psychology, transpersonal psychology, psychodrama and some practical branches - system modeling, decoding of experience, neurological levels, holotropic breathing. These components exhibited fundamental diversity, but at the same time, the essential unity of the existential-system concept and influence on the dynamics of an individual's meanings, in particular, intentionally created meanings and the individual's identity basis, and on a certain acquired life position as a source of meaning in a life situation. The integrative unity of the examined concept was achieved by the construct from the theory of dynamical systems, namely: the nonlinearity of development of complex systems, to which personality belongs. The synergistic relationships between the elements of the trans-theoretic existential-systemic concept were determined on the plane of the microstructure. The internal interaction of the concept elements covered five perspectives of actions, namely: system-determined, ontological, genetic, functional and content-contextual.

The dynamic processes of the reorganization of the semantic architectonics of consciousness are determined by common actions of the genetic, systemic and contextual planes of the existential-systemic concept, which shape and fill with content the ontological field of an individual's existential reality; so the following key categories can be revealed: "self-attribution" and "dialogue exchange between the Self and the world", "intentionality", "the experience of meeting with oneself, the world and the world of other people", "evolution". The reorganization of the semantic architectonics of an individual's consciousness is presented as a three-dimensional coordinate space with vectors. The protocol of the psychological assistance for clients with panic attacks is described, containing sequential steps and tasks of

each of the vectors and the corresponding operations.

Keywords: transtheoretic, existential-systemic, meaning, reorganization, correlation, heuristic model, protocol of assistance, panic attacks

Калищук Светлана Николаевна

Кандидат психологических наук, доцент, докторант кафедры психологии личности и социальных практик Института человека Киевского университета имени Бориса Гринченко, г. Киев (Украина)

ПЛОСКОСТЬ ТРАНСТЕОРЕТИЧЕСКОГО ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНО-СИСТЕМНОГО КОНЦЕПТА РЕОРГАНИЗАЦИИ СМЫСЛОВОЙ АРХИТЕКТониКИ СОЗНАНИЯ ЛИЧНОСТИ

АННОТАЦИЯ

В статье обоснован перечень вопросов о механизмах и условиях динамики смысловой архитектоники сознания личности как текста. Доказана связь самоорганизации и реорганизации смысловой архитектоники сознания личности с генеративным свойством человека как сложной системы к самодвижению и самотрансформации, которым присущ атрибут самоотнесения. Освещен постулат правомерности транстеоретического экзистенциально-системного концепта. Найдены ответы на вопросы о его составе, соотносительности содержательных элементов, правил их взаимодействия и форм взаимовлияния, о модели их организации, о степени участия и востребованности при решении запросов и обработке уровней, стадий и процессуальных действий по реорганизации смысловой архитектоники сознания личности. Процедура теоретико-методологического исследования состояла из синергетического метода - анализа взаимодействия и согласованности парадигмальных оснований при создании нового концепта, метода моделирования - определения основ построения модели и метода реконструкции - определения координатного пространства как единого методологического фона описания многообразия и разнородности понятий, используемых в исходных исследовательских подходах. Построена эвристическая модель транстеоретического концепта, которая состоит из экзистенциального анализа, теории динамических систем, индивидуальной психологии, трансперсональной психологии, психодрамы и отдельных практических разветвлений - системного

моделирования, декодирования опыта, нейрологических уровней, холотропного дыхания. Указанные составляющие проявляют фундаментальное многообразие, но одновременно и сущностное единство экзистенциально-системного концепта влиять на процесс динамики смыслов личности, в частности, на процесс создания смысла и основы собственной идентичности и на приобретение определенной жизненной позиции как источника смысла в жизненной ситуации. Интегративное единство концепта обеспечивается конструктом теории динамических систем, а именно: идеей нелинейности развития сложных систем, к которым относится и человек. Синергетический связь элементов транстеоретического экзистенциально-системного концепта определяется планом микроструктуры. Внутреннее взаимодействие элементов концепта охватывает пять ракурсов действия, а именно: системно-детерминированный, онтологический, генетический, функциональный и содержательно-контекстный. Динамические процессы реорганизации смысловой архитектоники сознания обусловлены интеграционным действием генетического, системного и контекстного планов экзистенциально-системного концепта, которые объемно оформляют и содержательно наполняют онтологическое поле рассмотрения экзистенциальной действительности человека, раскрывая ключевые категории, а именно: «самосоотнесение» и «диалогический обмен между Я и миром», «интенциональность», «опыт встречи с собой, миром и с миром других людей», «эволюционирование». Предложена объемная трех векторная координатная плоскость процесса реорганизации смысловой архитектоники сознания личности. Описан протокол психологического действия оказания помощи клиентам с паническими атаками, содержащий последовательные шаги и задачи каждого из векторов и соответствующие им операции.

Ключевые слова: транстеоретический, экзистенциально-системный, смысл, реорганизация, соотносительность, эвристическая модель, протокол действий, панические атаки

Дата отримання статті: 26.03.2020

Дата рекомендації до друку: 16.04.2020

Дата оприлюднення: 30.04.2020